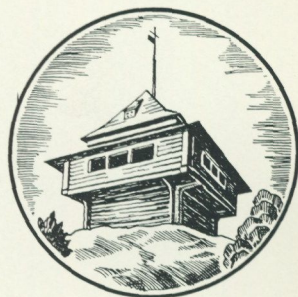

Fataburen 1977

Fataburen 1977

Fataburen

1977

Nordiska museets och Skansens årsbok

Redaktör: Göran Rosander

Pärmens färgbild: Montebello, fasaden mot Vaxholmsfjärden. Akvarell
av Fritz von Dardel, 1890-talet. Privat ägo.

Tryckt hos Berlings, Lund 1977
ISBN 91 7108 144 5

Från häxdoktorer till mediala frågespalter

Ockult material i fyra veckotidningar 1936–71

Kerstin Berg-Melin och Kristina Puke

I början av 1970-talet kunde man uppleva hur en "ockult våg" drog genom landet. Den kunde avläsas i alla slags massmedia. TV-program som "Ikväll" och "Kvällsöppet" tog upp övernaturliga upplevelser och medier till behandling. Dagens Nyheter, som haft som sin image att kritisera religion och andra irrationella företeelser, hade i samband med en svår tågolycka hösten 1972 som rubrik över en helsida: "Jag drömde om olyckan i natt". Bilden, som föreställde "sanndrömmerskan", konkurrerade med katastrofbilderna. Men det var framför allt i veckopressen som man kunde notera denna anmärkningsvärda trend. Där nådde utbudet av ockulta inslag en aldrig förut skådad höjd.

Eftersom veckopressens användning av ockult material inte tidigare har undersökts, kan det vara intressant att ta upp ämnet till närmare behandling. I det följande avser vi att studera om de ockulta inslagen i veckopressen ökade i kvantitet under perioden 1936–71, om man kan iakta några förändringar i innehållet och om veckotidningarnas attityder till det ockulta materialet har förändrats. Med ockulta inslag avser vi här allt som rör tillvarons övernaturliga, irrationella sidor, både förr och nu, både i artikel- och novellform.

Undersökningsmaterialet är hämtat ur fyra likartade veckotidningar: Allers, Hemmets Veckotidning, Hemmets Journal och Veckorevyn. Var femte årgång med början 1936 och fram till 1971 har studerats. Eftersom det kunde misstänkas att de ockulta inslagen ökat under de senaste åren, tog vi även med årgång 1969 för att få en tätare kontroll. En förteckning över det

ockulta innehållet i varje nummer av respektive årgång gjordes. Artikelns rubrik, författare och sidantal noterades. Ingresserna, i den mån sådana fanns, excerperades, liksom även bildtexter och vissa intressanta och stiltypiska avsnitt ur artiklarna. Efter de citat som förekommer i texten, står en förkortning av tidningens namn och årtal: HV = Hemmets Veckotidning, HJ = Hemmets Journal och VR = Veckorevyn.

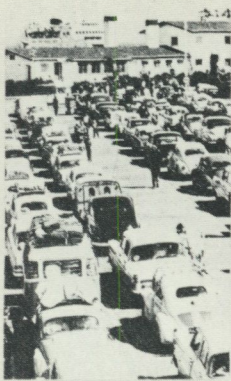
Ett litet lexikon över termer och begrepp återfinns i slutet av uppsatsen.

Innehållskategorier

Kategori 1: Astrologi och andra pseudovetenskaper

Under denna rubrik sammanförs horoskop, andra former av astrologi, grafologi, handläsning, frenologi, scientologi samt spådomskonst med hjälp av kort, kaffesump, kristallkula etc. Om denna kategori kan man säga att underhållningsvärdet dominerar, även om det finns undantag. Många människor fäster dock en viss tilltro till dessa skrivelser. Man kan anta att här finns många schatteringar, alltifrån dem som tar innehållet på blodigt allvar till dem som läser det på skoj, men som känner en kittlande spänning – "man kan ju aldrig veta".

Det dominerande materialet i denna kategori är horoskop i olika former, vecko-, års- och födelsedagshoroskop. Vanliga benämningar är: "Stjärnorna spår", "Stjärnorna säger", "Skrivet i stjärnorna" samt "Kärlekshoroskopet" (av professor Angelo d'Amore i Veckorevyn).

ert sommarhoroskop:

● Med händerna hårt kramade om paketresor till soliga Söder och kappsäckarna fulla för semester i stugan bortom allfarvägarna undrar vi väl lite till mans hur allting skall bli. Både med pengar, upplevelser o. förväntningar. Astrologen Mustafa el Hasham har tittat i stjärnornas förliteförhandsinformation om den bästa tiden på året – semestermånaderna. Stjärnbilderna står gynnsamt för mycket sol och mycket kärlek.

1-2. Horoskop hör till de vanligaste ockulta inslagen i veckotidningarna. Många människor tycks halvt om halvt tro på förutsägelseerna. I vart fall tyder den ymniga förekomsten av horoskop på att läsintresset är stort. Bilden ovan är hämtad ur *Hemmets Journal* 1966:24, den på motstående sida ur *Hemmets Journal* 1966:1.

Vid årsskiftena framträder ofta astrologer och gör stora horoskop. Från och med 1960-talet blev det vanligt att förutse kända personers framtid. Exempelvis: "Astrologen Mustafa El Hasham har lättat på förlåten för HJ:s läsare. Vi kan se fram emot ett både sensationellt och lyckosamt år. Vi kan hoppas på en praktssommar, vi får en ny popidol att glädjas åt, vi får uppleva att fotbollselvan från Norrköping uppträder med ny kraft i kängskaften, vi ... Ja, läs och begrunda!" (HJ 1966.) – "Norsk sierska spår: Carl Gustav tar byst hög, svensk brud, regeringen i gungning, protester utan like" (Allers 1971).

Att det nymornade intresset för buddhism har satt sina spår även bland horoskoperna är detta ett exempel på: "Vilket djur är Ni? Stort annorlunda nyårshoroskop. Kung Boudouin är en Häst, de Gaulle är en Tiger, Stalin var en Kanin. Vad är Ni själv och vad går Ni för? Läs om Er och andra i Buddhas hososkop!" (HJ 1969.)

Anmärkningsvärt är också att en modern företeelse som data används i samband med en så irrationell "vetenskap" som astrologi. Exempel: "Datahoroskopet avslöjar tolv 'kändisars' framtid, datahoroskopet ny fluga" (Allers 1971).

År 1956 hade *Hemmets Journal* regelbundet återkommande spalter med rubriken: "Visa mig Er handstil, HJ:s läsare får gratis handstilen tolkad av en expert."

I ingressen till en artikel som rör spådomskonst betonas tydligt underhållningsaspekten: "Korten på bordet. Spå Er själv och Era vänner inför det nya året. Förmågan att kunna spå i kort är mäktiga populära. Här får Ni lära Er ett enkelt sätt att 'yda kortens spådomar' som Ni kan ro Era gäster med under helgdagarna." (HJ 1956.)

Pseudovetenskaperna frenologi och scientologi representeras endast av artikeln "Frenologi på nytt sätt" (Allers 1936) och en artikel om scientologi i samma tidning 1969.

Vad har vi att vänta av det år som ligger framför oss? Astrologen Mustafa El Hasham har lättat på förlåten för Hemmets Journals läsare. Vi kan se fram emot ett både sensationsrikt och lyckosamt år. Vi kan hoppas på en praktsommar, vi får en ny popidol att glädjas åt, vi får uppleva hur fotbollselvan från Norrköping uppträder med ny kraft i kängskaften, vi... Ja, läs och begrundala!

President Lyndon B. Johnson lär få ett besvärligt 1966 både i egenskap av president och rent personligt.

Norrköping skall enligt alla förutsägelser visa ny kraft i kängskaften och kamma hem guldets i fotbollsallsvenskan.

Kategori 2: Kulturhistoria och fiktion

Till denna kategori har vi räknat artiklar och inslag som rör gammal folktro, t.ex. om tomtar, vättar, djur och natur samt sägner och historier om slottsspöken. Texten är oftast hållen i en kåserande ton. Hit hör också vardagsskrock, t.ex. talesätten "inga nycklar på bordet", "inte gå under stegar", och "spotta tre gånger efter svarta kattor". Noveller och äventyrsberättelser med inslag av folktro och med en exotisk inramning har också placerats här. De har oftast en naturligt förklarande upplösning. Hit räknas slutligen artiklar som handlar om "de gamla kunskaperna", exempelvis att spå väder, att leta vatten med slagruta, om folkmedicin och Bondepraktikan.

Även i denna andra kategori dominerar underhållningsaspekten. Man kan anta att mycket få människor fäster någon tilltro till dessa skrivelser. Det kan i så fall bero på att läsaren har en historisk eller geografisk distans till ämnet. Ett undantag bör dock göras för "de gamla kunskaperna", som ju oftast grundar sig på långvarig praktisk erfarenhet.

Artiklar som tillhör denna kategori hade sin tätaste förekomst under 30- och 40-talen, och då framför allt i novellens och äventyrsberättelsens form. Ett par exempel ur Allers: "Den förvandlade stenhuggaren" av Prins Wilhelm. – "Mannen som fann den försvunna guldstaden Eldorado. Sällsam reseupplevelse. Var alltihop en bluff, ett fantom, ett foster av hans febersjuka hjärna?" (Allers 1936.) På betryggande avstånd från svensk folktro är också följande berättelse: "Möte med huldran. Kapten Nordstierna är för en gångs skull djupt allvarlig och berättar en underlig och romantisk saga från Klippiga bergens ödemarker med skimrande silverlejon och en blond huldra" (HV 1936).

Ett stort utrymme upptar också artiklar om slotts- och herrgårdsspöken, t.ex. "Stockholmsspöken – ett släkte i utdöende" (HJ 1951) och "Vita frun på Charlottenberg bär slokhatt" (HV 1961).

Inför de stora traditionella helgerna presenterar familjepressen ibland kulturhisto-

riska artiklar om gamla seder, ofta med inslag av övertro, t.ex. "Har ni sett jultomten? – Tomten reser västerut – Landsflicka ser härjedalstomte på Skansen – Äldre dam skådar pyssling i läkarvåning på Östermalm – 50 % av Sveriges befolkning tror på tomten, anser världens främste tomtkännare." (Allers 1941.)

Sedan gammalt är djuren förknippade med ålderdomliga folktroföreställningar. I två av de tidningar vi undersökt, Allers och Hemmets Veckotidning, har det regelbundet funnits serier på detta tema, t.ex. "Där ormarna fjärrmjölka" (Allers 1941) och "En hemlighetsfull fågel. Sidensvansarna kallas än i dag för 'pestvogel' i Holland." (Allers 1961.)

Slutligen skall här ges ett par exempel på artiklar som placerats under rubriken "de gamla kunskaperna": "Hur blir vädret i vinter? – Aborrrens färgskiftningar och pälsdjurens fällning ger tips om kommande väder, säger Johan Nykvist, väderleksspåman i Svartnäs." (HV 1971.) "Visst finns det slagrutekvinnor!" (HV 1971.)

Kategori 3: "Oförklarliga" upplevelser

Denna grupp innehåller material om en hel rad fenomen av övernaturlig art. Det gemensamma för dessa är att de presenteras med anspråk på att bli trodda. Hit hör: parapsykologiska fenomen som sanndrömmar, telepati, varsel, déjà-vu, clairvoyance, med ett gemensamt ord ESP, men även spiritism, hallucinationer, spöksyner, berättelser om reinkarnation, kristet religiösa upplevelser som uppenbarelser, stigmatisering och helbrägdagörelse räknas till denna kategori. Hit hör också de frågespalter där mer eller mindre kända medier uttalar sig om läsarnas öden och problem, t.ex. Tage Skölds och Helga Braconniers spalter i Allers och Hemmets Veckotidning.

Läsarnas egna upplevelser utgör en stor del av innehållet i denna kategori. Allers hade 1951 en serie i 20 nummer som man kallade "Sällsamma historier" och Hemmets Journal samma år varje vecka en stående spalt med rubriken "Har ni drömt om framtiden?" Båda tidningarna har i flera

Till blicken, själens spegel, är all
"övernaturlig" makt och förmåga
koncentrerad.

En annan värld
i världen. 2

Även om de flesta spåmän inte är medvetna bedragare, så har önsketänkande ofta spelat dem spratt. Men man kan inte bortförklara fakta, det finns profeter som spått fruktansvärt sant.

ATT SE IN I FRAMTIDEN

3. Spådomar hör till den kategori av ESP-fenomen (extra sensory perception, utomsinnlig varseblivning), som brukar kallas prekognition. Bilden hämtad ur *Allers* 1956.

senare årgångar uppmanat sin läsekrets att skriva och berätta om egna oförklarliga upplevelser. Uppmaningen kan vara kort och rättfram: "Har ni upplevt någon hän-

delse som inte naturligt kan förklaras, så skicka in er berättelse till HJ, Malmö 3. Skriv 'oförklarligt' på kuvertet. Varje införd berättelse honoreras med 50 kr." (HJ

HON "LÄSER MELLAN RADERNA"

Ni kan skriva till Helga Braconnier genom oss, adress: Fru Helga Braconnier, Allers FamiljeJournal, Hälsingborg. Vi ber er bara att inte medsända värdeföremål då vi inte kan förbinda oss att returnera dessa.

Svar till "BLIVANDE NERVVRÄK"

Jo visst förstår jag hur det kan kännas när den flicka man älskar "slår upp" och sedan reser till annan ort till på köpet. Nu har ni sört henne mer än ett halvår, sover inte om nätterna och tänker bara på en sak — att få henne åter. Käre unge man, ingen kan äga en annan människa,

4. I många år har Helga Braconnier haft återkommande spalter i Allers och Hemmets Veckotidning där hon besvarar insända brev. — Ur Allers 1961:53. Rubriken har varit stående.

1956.) Här lockar man med ett för den tiden relativt stort honorar. Allers efterlyser samma år sina läsares oförklarliga upplevelser.

Hemmets Journal återkommer med sin vädjan 1961, nu med denna ordalydelse: "Hur är det — tror ni på spöken? — Jag är inte vidskeplig, men . . . Hur ofta har ni inte hört någon börja en mening på detta sätt, för att sedan övergå till att beskriva någon oförklarlig händelse, något 'övernaturligt', som han eller hon råkat ut för. Det kan röra sig om en sanndröm, tankeöverföring eller ett 'spöke', saker som helt tycks strida mot förnuftet men som vi, hur gärna vi än vill, inte kan finna en rimlig förklaring till. Vi lever i teknikens, krasshetens och förnuftets tidevarv och vill nog inte erkänna att 'det finns mer mellan himmel och jord' än vad vetenskapen kan förklara? Men ändå har vi väl alla någon gång råkat ut för något som tycks gäcka varje naturligt för-

klaring. Har inte ni? Skriv i så fall ner händelsen — det skall vara något ni själv upplevt — och skicka in den till HJ. Alla införda bidrag honoreras med 50 kr." (HJ 1961.)

Hemmets Veckotidning har 1969 och 1971 en spalt. "HV:s hörna", där man publicerar läsarnas historier. Där fann vi ofta berättelser med övernaturliga inslag, t.ex. sanndrömmar, varsel och gengångare.

Om vi jämför denna kategori med de två tidigare, finner vi att artiklarna ofta är hållna i en seriösare ton och ger sig ut för att vara sanna. I de "mediala" frågespaltarna ger medierna mer eller mindre tvivelaktiga råd som kan vara skadliga för människor som befinner sig i ett känslomässigt labilt tillstånd. Ett exempel: "Det finns människor, som bara har sorg och motgång i livet. Är det 'ödet' eller beror det på dem själva? Vi sammanförde en sådan 'olycksfödd' med Helga Braconnier för att låta henne 'se'. — Ni är en mycket ensam människa och har alltid haft svåra problem, konstaterade Helga Braconnier . . ." (HV 1971.)

En stor del av utrymmet inom denna kategori upptas av reportage kring kända medier. Här skildras deras egna erfarenheter och upplevelser av parapsykologiska fenomen. "Kändisar" i denna bransch är framförallt Astrid Gilmark, Olle Jönsson, Tage Sköld, Friedrich Jürgensson, Anna Elisabeth Westerlund och Helga Braconnier. Så här kan rubrik och ingress till ett reportage se ut: "Astrid Gilmark berättar vidare — Astrid Gilmark i Uppsala med sin förmåga att förmedla budskap från 'andra sidan' är ett välkänt namn för HV:s läsare, vilka var de första som fick del av hennes upplevelser. Det är med glädje vi åter låter henne komma till tals i en sak, som vi nog står frågande inför, men som ändå fångar oss alla." (HV 1966.)

Mediet Olle Jönsson representeras bl.a. av följande artikel: "Han visste allt om mitt privatliv — Susanna Haufmann träffade Olle Jönsson från Hylands Hörna i USA. Susanna hade aldrig tidigare träffat Olle Jönsson. Hon bad att han skulle berätta lite

om hennes privatliv, det gjorde han . . . och efter en stund ville Susanna inte höra mer . . ." (VR 1971.)

Fil. dr Åke Ohlmarks gör tio intervjuer med Tage Sköld i Allers 1969. En av dem har ingressen: "Besök hos en siare – Han bor i en ungarkarlsvåning på tre rum – Han vet allt om schamanismen. Han är femte generationen synsk siare. Bland hans klienter märks kungligheter och furstligheter och Greta Garbo, hans namn är Tage Sköld."

Gemensamt för alla dessa artiklar om kända medier är att samtliga har publicerats under den senaste femårsperioden. Ett annat gemensamt drag är att de försöker ge sken av att vara vetenskapliga.

Allra sist skall här ges några exempel på artiklar om kristet religiösa upplevelser som uppenbarelser, stigmatisering och helbräddagörelse: "Efter bönemötet gick jag

hem – utan mina kryckor" (HJ 71). – "Varje påsk fick hon Kristi sår på händer och fötter" (HJ 71).

Kategori 4: UFO-fenomen

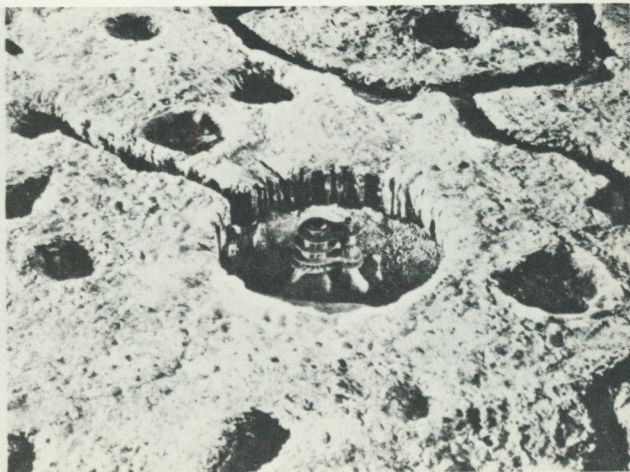
Denna kategori upptar det minsta utrymmet i de veckotidningar som vi har undersökt. Den är också yngst. Den första vågen av UFO-observationer drog genom världen 1946, och uttrycket flygande tefat användes första gången 1947. Hit räknar vi alla artiklar som behandlar flygande tefat, märkliga ljussken, signaler samt besök från främmande planeter. Till en början är artiklarna mer eller mindre science-fictionbetonade, men från mitten av 1950-talet dominerar rapporter om UFO-fenomen som upplevda och verkliga. Exempel ur Allers visar hur ämnet utvecklats. 1946: "Resa till månen – saga eller sanning?" Tio år senare: "Gäster från rymden – Det kan inte endast vara fråga om optiska villor, hallucinationer eller 'solkatter'. Undersökningarna tyder ständigt på detta ofattbara, fantastiska – tefaten är gäster från rymden." 1966 har man en serie i fyra nummer, kallad "Anrop från okända världar". Några rubriker: "Man kallar oss civilisation typ I – 'en supervivilisation' existerar på någon okänd planet. De ryska forskarna tvivlar inte längre, de säger att vi kanske har att göra med den största upptäckten i vetenskapens historia.

Finns det människor på Mars?

Om så är fallet har de nog varken spindelben eller andra konstigheter som man ofta sett i science fiction-filmer. Största skillnaden mellan Mars- och jordmänniskor ligger anslagsvis i att de förra är längre och har en väl tilltagen bål som rymmer stora andningsorgan.

Kanske det marsianska landskapet ter sig helt annorlunda än det jordiska? På längre avstånd en öken visar det sig måhända på närmare håll bebott, fastän inte alla på det sätt vi föreställt oss. I de kanalliknande rännorna och djupen kan gömmas underjordiska städer . . .

5. Allers
1956:27.

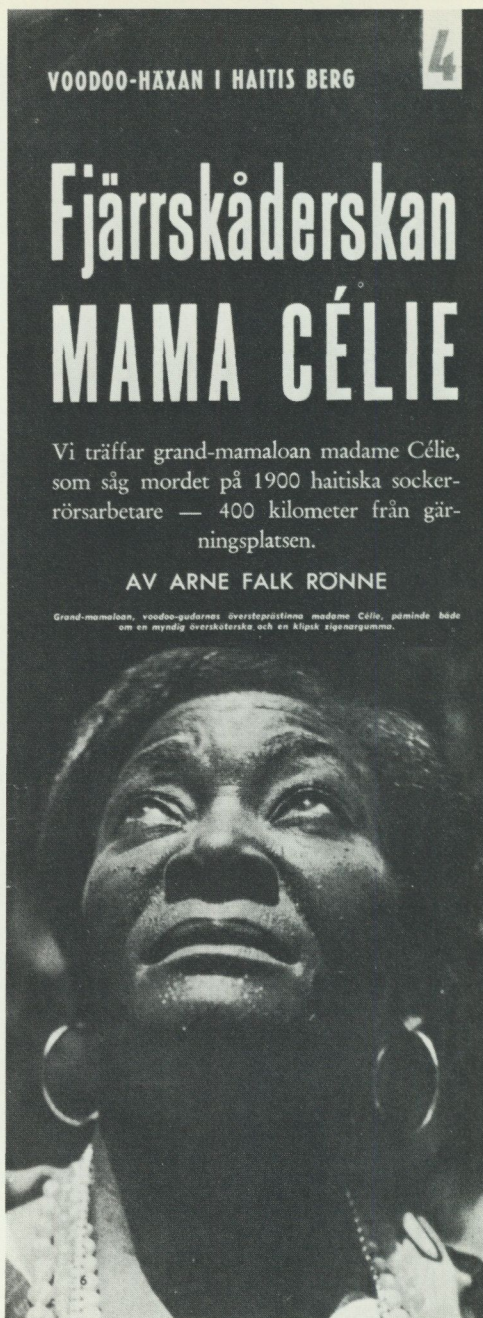
Radiosignaler från varelser i rymden.” – ”Flygande tefat . . . trodde ni att det pratats nog om dem? Att hela historien var ur världen – avskriven och glömd? Långt ifrån . . . En ny tefatsvåg går fram över jorden – lika intensiv som någonsin. Expertis försöker förklara fenomenen – men långt ifrån alla förklaringar håller. Är vi bevakade av främmande rymdskepp? Frågan har nått USA-kongressen. Det talas om undanhållna bevis – om en invasion av ’någonting’.” – ”Främmande fotsteg på vår jord – vad händer om främlingar från en annan värld skulle landa på jorden? Man fruktar det värsta – inte så mycket för vår del, som för deras . . . Det är dags att skriva nya lagar som omfattar varelser från rymden, säger jurister som tagit upp det sällsamma problemet. (Ni tror väl inte på ’små gröna män’ – men det finns otaliga människor som gör det!)”

Kategori 5: Häxor, svartkonst, primitiv

magi

I denna grupp har placerats den geografiskt avlägsna folketro som intresserar genom sina mörka, demoniska eller primitiva inslag. Det kan exempelvis röra sig om voodoo, häxtro, förbannelser, svartkonst, djävulskult eller bruk av amuletter och maskotar. Även här kan man säga att underhållningsvärdet är stort. Reportagens innehåll är – särskilt i de äldre årgångarna – ofta hämtade från exotiska miljöer, t.ex. Afrika, Söderhavsoarna och Nepal. Artiklarna är till stor del präglade av västerländska schablonuppfattningar och kan ha en smått överlägsen ton. ”Människor som tillhör s.k. primitiva kulturer” tror på sån’t, men inte vi civiliserade och upplysta västerlänningar! De verkar vara skrivna så att läsarna skall uppleva en exotisk retning, samtidigt som de moraliskt tar avstånd från det som skildras – ”man förfasar sig”.

Under det senaste årtiondet har det uppstått stor publicitet kring en rad sekter i västerlandet – kanske speciellt i England, Frankrike och USA – som dyrkar djävulen

VOODOO-HÄXAN I HAITIS BERG

4

Fjärrskåderskan MAMA CÉLIE

Vi träffar grand-mamaloan madame Célie, som såg mordet på 1900 haitiska socker-rörsarbetare — 400 kilometer från gärningsplatsen.

AV ARNE FALK RÖNNE

Grand-mamaloan, voodoo-gudarnas översteprästinna madame Célie, påmående både om en myndig överskötterska och en klipsk zigenargumma.

6. I Allers 1961 fanns en artikelserie från Haiti om voodoo-kultuen. Den var försedd med utmärkta färgfoton. Bilden ur nr 53.

och utövar svartkonst. Beskrivningar av dessa sekters mässor är rikt illustrerade och berättar om sexuella orgier i strängt rituella former, där nakna prästinnor offerar sig åt djävulen (kanske i skepnad av överstepräst!). Det kanske främst är ett sätt att i länder med strängare sexualmoral än vår legitimerade sexuella utsvävningar. Finns det här ett samband med "porrvågen"? Man kan konstatera att våra vanligaste herr-tidningar, Se, Lektor och Fib-Aktuellt, har tagit upp den här typen av ockultism, ofta med ett stort bildmaterial.

Att denna typ av "svarta mässor" skulle förekomma i Sverige har vi inte kunnat hitta belägg för. Men däremot har vi från flera håll erfarit att det en tid förekommit en svensk sekt som dyrkat djävulen. Dessa djävulsdyrkare skall enligt utsago ha hållit till i en krypta under Maria kyrka i Stockholm.

Till kategori 5 räknar vi också artiklar om olycksbådande förbannelser, föremål som ringar och statyetter med speciella egenskaper samt besvärjelser med diverse obehagliga följder.

Exempel på artiklar i denna kategori: "Canadas polis jagar indianska häxmästare – vår korrespondent i Canada berättar här om häxdoktorerna bland de canadensiska indianerna och om polisens jakt på dessa trollkarlar som inte ens drar sig för dråp" (HJ 1936). – "Ta i trä ... i den svarta grytan – en kvinna med vårata på näsan och några hårstrån på hakan går inte säker på Guldkusten, berättar HJ:s utsände Karl Eskelund i ett nytt målade resebrev. Den olyckliga kastas åt myrorna eller inspärras på avhållningsinstitut." (HJ 1956). – "Mitt ibland oss – svartkonst. – I den gamla lappkåtans fladdrande eldsken föddes de magiska riterna som utgör kraften i samernas tro. Och svartkonsten har överlevt den nya tidens inbrott. De dolda krafterna bor nu ihop med telefon och elljus, de finns mitt ibland oss." (VR 1961.)

Den moderna häxkulten i England skildras i ett stort bildreportage i Hemmets Journal: 'Häxor – finns dom? Jo, den här mannen är deras konung! – Häxor, trodde

ni att det var något som tillhör förgången tid? Bara i England finns det 4 000 st. HJ har träffat deras konung." (HJ 1971.)

I samma tidning finns 1971 en artikel om en dunkel förbannelse: "Era män dör när ni fyller 28 år, förbannelsen går i arv från mor till dotter – vackra Lucy tog inte den gamle mannens besvärjelser på allvar när hon stod brud i kyrkan för drygt 100 år sedan. 'Hon och alla kvinnor av hennes blod skall bli änka under det år de fyller 28.' Men förbannelsen har verkat i fem generationer – senast i år! Då dog en ung lantarbetare i en mystisk olycka."

Till kategorin har vi också fört företeelser som kanske inte riktigt liknar det övriga materialet i denna grupp men som ändå hör hit om man jämför med de andra gruppernas innehåll. Det är först och främst reportage om den tibetanske "snömannen". I Hemmets Journal gick 1961 sålunda en artikelserie i sju nummer kallad "Jakten på snömannen – samtidens största vetenskapliga expedition".

Till sist ingår här några artiklar om amulett, maskotar och dylikt. "Amulett, maskoten, lyckobringaren, behöver vi den? – Kändisar och 'doldisar' berättar om sina maskotar. Små gubbar och troll och figurer, saker att hänga i en kedja runt halsen eller att ha med sig i väskan på resan. Kanske inte så mycket för att det skall bringa lycka när man har dem, utan mest för att det kan ge otur om man inte har dem med sig ..." (Allers 1969.)

Kategori 6: Orienterande artiklar om parapsykologisk forskning

Denna grupp är efter UFO-kategorin den till sidantalet minsta. Gemensamt för artiklarna är att tonen genomgående är seriös. Tidningen anlitar ofta experter, såsom vetenskapsmän, forskare, läkare, psykologer och präster som medförfattare och låter dem göra utlåtanden om de ockulta fenomenen. Man gör det ofta lätt för sig genom att ibland inte ens namnge de vetenskapliga källorna utan bara uttrycka sig i vaga ordalag, t.ex. "Vad vetenskapsmän-

nen anser om drömmar” eller ”Seriösa forskare sysslar med ...”. Detta gör det svårt att ta ställning till det vetenskapliga värdet.

Här följer ytterligare exempel på ingresser till artiklar av denna kategori: ”Kan man lära sig tankeläsning – ofrivilliga rörelser avslöjar vad man tänker. Tankeöverföring via radiovågor från hjärnan.” (Allers 1941.) En annan artikel från samma årgång av Allers, där typiskt underhållningsskrock kombineras med utlåtanden som har anspråk på vetenskaplighet är följande: ”Tror ni på sanndrömmar? Ung flicka åt syltpannkaka och drömde om sin tillkommande. Fläsk och ormar förebådar obehag. Tidsbegreppet upphävt under sömnen? Vad vetenskapen anser om sanndrömmar.”

I serien ”Hälsan och vi” i Allers 1966 finner man: ”Nu spår läkare i handflatan, en seriös vetenskaplig artikel om diagnosmetoder.” – ”Parapsykologin – en spännande resa till människans inre. – Parapsykologi – psifenomen – ESP – psykokinesi – levitation – ord och termer som är helt nya och okända för de flesta av oss. Vad vet vi egentligen om de sinnen och krafter vi människor förfogar över, förutom de få vi känner till? Faktiskt en hel del ... Sällskapet för parapsykologisk forskning – en vederhäftig grupp naturvetare, ingenjörer, pedagoger, psykologer och läkare – utgör den svenska expertisen ifråga om dessa frågeställningar. Forskningsmålet kan innehålla svaret på människans eviga fråga om liv och död. Med ensamrätt för Allers har Sällskapet lättat en smula på sekretessen kring sin verksamhet. Parapsykologin som icke-officiell vetenskap presenteras här och i en kommande artikel av Ulf Ljunggren.”

Även i 1971 års årgång av Allers finner man artiklar om parapsykologi. Följande båda ingresser kan få utgöra exempel: ”Bord dansar, andar talar genom medier och rymden är full av röster som ger budskap från de döda ... Vad är detta, bluff eller verklighet? Mycken humbug frodas, många bedragare lurar folk med hälsning-

ar från den avlidne, Men mycket av vad som kallas ’oförklarliga händelser’ är just oförklarliga. Och många forskare hävdar att en tillvaro finns på ’andra sidan’ och att livet fortsätter efter döden.” – ”Livet efter döden – forskare samlar bevis – Kan döda meddela sig eller ge andra tecken på fortsatt liv? De som hävdar detta stöder sig främst på en stor mängd vittnesmål. Inte ens de mest övertygande av dessa kan dock godtas som vetenskapliga bevis. Mer och mer börjar parapsykologiforskarna formulera en teori om ett ständigt liv, ett universellt medvetande som vi alla är delar av.”

Stilanalys

Många av schablonerna på det ockulta området uppstår med all sannolikhet i veckopressen. Den bidrar till att ge den moderna folkloren dess form, som i sin tur påverkar läsarnas ockulta upplevelser.

Iögonfallande är de språkliga schablonerna. Det är samma gamla missroman-klichéer som man finner i kärleks- och äventyrsromaner. Exempel: ”Var alltihop bara ett fantom, ett foster av hans feberomtöcknade hjärna?” (1936.) – ”Det finns i Kina ett kraftigare och mer dödsbringande gift än opium. Det är Orientens överklighet som sliter själen ur en mans kropp och för honom bort till illusionens skuggland.” (1941.) I hela materialet lever och frodas också gamla fördomar: asiatiska folkslag kallas t.ex. ”gulingar” och anses listiga, ondskefulla och lömska.

Rubrikerna är ofta uppseendeväckande. Man gör dem korta och snärtiga, och ofta många gånger tvetydiga och drastiska, för att locka läsarna. Exempel: ”Tryck på knappen för kontakt med de döda” (1966). – ”Jag har fotograferat en ande” (1969). – ”Skitprat sa spöket!” (1971). Likheten med kvällspressens löpsedelsstil är här uppenbar.

Man kan även finna travestier på väl-

7. Novellen Svart magi i Hemmets Journal 1941:22 är exempel på en schablonfylld text.

Svart magi

I VECKOR hade solen glött ned över Yola. Inte en vindfläkt rörde vid de förtorkade trädens skrumpna blad och grenar, floden flöt sakta och med nästan ångande vatten förbi den lilla staden och de till ett trettiotal vita uppgående tjänstemännen i koloniförvaltningen stönade under solens obarmhärtiga strålar. Endast på kvällen, när termometern sjunkit några fattiga grader och de iskylta drinkarna på klubben cirkulerat laget runt några gånger, kunde man andas ut och bli litet sällskaplig.

Mycket fanns det inte att tala om av nyheter inom kolonien. Det var några lyckade skott vid en jakt som avhållits, någon rapport om oroligheter i ett eller annat hörn av landet, någon som rest hem på semester eller kommit tillbaka från en sådan och som man kunde diskutera.

Men denna kväll hade kapten Roller en nyhet att berätta.

»Har ni hört att Bert Morris kommit hit?»
Det blev tyst i baren för ett ögonblick, men så började man fråga.

»När kom han?» — »Vad skall han göra?» — »Varför är han inte här?»

»Han kom för några timmar sedan och satt uppe hos chefen en timmes tid. Han har sålt sin plantage — och lagt in sig på sjukhuset.»

Den sista upplysningen satte fart i frågorna och det dröjde minst fem minuter innan kapten Roller åter fick ordet. Och de två ord han yttrade kom sorlet att lägga sig.

»Svart magi!»

Var och en av männen i klubben visste vad det betydde här nere i Nigerias land. Svart magi. De svarta medicinmännens ohyggliga riter och mystiska förehavanden djupt inne i urskogen. Svart magi — detta oförklarliga något som förhäxar, förgör, dödar utan spår, på tusenmila avstånd. Vem kan förklara det? Vem häva magins kraft? I Europa, bland så

Eve Loton spelade ett djärvt spel — men det var kärleken som gav henne styrkan och gjorde henne listig.

Av

EL FARENGI

kallade civiliserade människor, skrattar man åt de svarta magin, de svarta männens trollkonster. Humbug, säger man. Skoj och bedrägeri.

Men ingen man som tjänstgjort i de trakter där den svarta magin förekommer skrattar åt den. Han ser tillräckligt många spår av den för att bli övertygad. Och om också hans sunda förnuft nekar att tro på något övernaturligt, så böjer han sig dock för fakta — och tiger med sina eventuella oppositionstankar. Ått öppet skratta åt eller förneka den svarta magin skulle kunna kosta honom själv livet. Långsamt, fullkomligt oförklarligt skulle han tyna bort, hjärtat skulle bli allt svagare och svagare och en dag skulle det stanna helt stilla — i samma ögonblick som den svarta medicinmannen där inne i urskogen någonstans uttalade sin sista förbannelse över den docka som han gjort och som skulle föreställa den vite mannen... — — —

Herbert Morris satt bekvämt tillbakalutad i en djup stol i sitt rum i det lilla pryddes sjukhuset. Han rökte en kortskäftad pipa och drack då och då en klunk ur det höga glasat hån hade bredvid sig

på ett lågt bord. Då och då såg han på klockan, som om han väntade på någon.

Dörren till rummet öppnades och en ung kvinna i vit rock kom in, stängde den tyst efter

sig och gick fram till mannen, som satt i stolen.

»God kväll, mr Morris.»

Herbert Morris vände sig om, såg upp och reste sig hastigt.

»God afton. Säg mig, när kommer doktorn?»

»Ja, det är jag som är doktorn.»

Herbert Morris stirrade på henne med misstänksam blick. Hon såg ut att vara högst tjugofem, tjugosex år, med tjockt brunt hår, samlat i en knut i nacken, ögonen voro bruna med stänk av bärsten och lugna och kloka, munnen var smal och bestämd och ändå högst kvinnlig.

»Ar ni — är ni doktorn här på sjukhuset?»

Hon böjde huvudet en aning.
»Ja. Jag har efterträtt doktor Hooper som fått förflyttning ned till Port Harcourt. Jag har nys kommit ut från England. Och nu — mr Morris — vad felas er egentligen? Ni fick rum här på order från guvernören, hörde jag.»

»Ja, han var vänlig nog att ordna det åt mig. Jag vill gärna dö i lugn och ro och ha litet vänliga människor omkring mig när tiden är inne. Och litet hjälp skall man väl alltid kunna få här — jag menar med sömmedel och sådant, om det skulle behövas.»

»Ja visst. Vi är ju här för att hjälpa. Men — men vad är det för fel med er? Har ni sökt någon annan läkare för ett ondo?»

»Sitt ned, doktorn, så skall vi pratas vid.»

Han drog fram en stol och hon satte sig, tecknade åt honom att också slå sig ned och beredde sig att lyssna. Herbert Morris stod ett ögonblick och såg på henne, så satte han sig, tände omsorgsfullt pipan och lade ena benet över det andra.

»Vet ni vad svart magi är för något?»

kända uttryck och titlar. Detta är också ett sätt att få läsaren att reagera; rubrikernas funktion är ju att stimulera nyfikenheten. – "Säg mig din älsklingsfärg och jag ska säga dig vem du är" (1951) travestierar det klassiska citatet "Säg mig vem du umgås med och jag ska säga dig vem du är". – "Äventyr, kärlek, rivaler, så ska vi få't, sa datamaskinen" (1969) är efter Frödings diktstrof "Erk du, Maja du, så ska vi ha't".

Man begagnar sig gärna av ofullbordade meningar, låter dem klinga ut i osivhet med hjälp av tre punkter. Avsikten med detta är att ge läsarnas fantasi fritt spelrum. Exempel: "Susanna hade aldrig tidigare träffat Olof Jönsson. Hon bad att han skulle berätta lite om hennes privatliv. Det gjorde han . . . och efter en stund ville hon inte höra mer." (1971.)

En annan metod att förstärka effekten av innehållet i en mening, är nyttjandet av tankstreck. Det fungerar då som en framhävningsslaglinje. Exempel: "Efter bönemötet gick jag hem – utan mina kryckor!" (1971). Om tankstrecket hade utelämnats, hade innebörden inte blivit lika sensationell och det mirakel man underförstår inte lika tydligt.

Överdriften av typen "Sveriges ende", "Nordens störste", och "Världens främste" är allmänt förekommande. Därigenom höjs tidningens status, och man påpekar ofta att man har ensamrätt till sina intervjuer och artiklar. Samtidigt blir effekten att förtroendet för artiklarna ökar genom dessa s.k. expertutlåtanden. Exempel: 50 % av Sveriges befolkning tror på tomten, anser världens främste tomteskänare" (1941). – "Sverige har kanske en enda auktoriserad spökjägare . . ." (1969). – "Sveriges ende spökdödare" (1969).

Man slår gärna samman intresset för "kändisar" och kungligheter med intresset för det övernaturliga och får på så sätt artiklar med dubbelt intresse. Exempel: "Stjärntydare hjälpte Churchill till segern!" (1961.) – "Kungar och drottningar och andra statsöverhuvuden har konsulterat henne" (1971).

Alla tidningar, så även veckotidningar-

na, eftersträvar en modern och aktuell image. Man tar upp tidstypiska samhällsföreteelser och applicerar dem på det irrationella ockulta materialet. På detta sätt vill man kanske få artiklarna att verka vederhäftigare, men ibland blir verkan den motsatta, och kombinationen blir snarast lite löjlig: "Spågummorna bildar fackförening – det finns 100 000 välbärgade spåmän och spåkvinnor i Amerika. Den kända spåkvinnan Helen Perota, som arbetar för att socialt höja spådomsyret, försöker också få astrologerna med i sin förening." (1936.) – "Finns det könsdiskriminering på slagrutans område, eller smög damerna med sin förmåga?" (1971.)

Sammanfattningsvis kan sägas att språket har förändrats så tillvida att de allra grövsta schablonerna minskat i antal. Vidare kan man notera att kändisinslagen som, med något undantag, ej fanns i början har ökat kraftigt de sista två undersökta åren. Skrivverierna har blivit mer sensationsbetonade, och man märker att konkurrensen hårdnat tidningarna emellan. De försöker nu övertrumfa varandra på löpsedlar och omslag.

Attityderna i de undersökta veckotidningarna

Presentationen av det ockulta stoffet i årgångar från 1930- och 40-talen präglas i allmänhet av en viss skepsis. I en del fall anar man rent av moraliska betänkligheter. Men man är naturligtvis inte helt okänslig för och omedveten om läsarnas intresse för det ockulta, och som en eftergift tillgodoser man det genom att publicera en mängd noveller och berättelser med övernaturligt innehåll. Dessa får dock i nästan samtliga fall en naturligt förklarande upplösning, vilket tidigare redovisats. Det verkar som om man vill varna läsarna för att rota i och syssla med det oförklarliga och övernaturliga.

Som alltid är det lättare att angripa och förfasa sig över företeelser i främmande kulturer, och på det sättet tillgodoser man läsarnas behov av både exotism och över-

tro. Ett talande exempel på detta är följande inslag: "Häxdoktorerna äro allttjämt fruktade i Afrika – Aleko Lillius har lämnat Filippinerna och rest till Afrika för att där studera märkliga folk och deras seder och bruk, och vi publicerar här hans första artikel som skildrar de ohyggliga trollkarlarna och deras makt!" (1936.)

Kvacksalveriet är ett område där man intar en kritisk hållning. Man varnar läsarna å det bestämdaste för att befatta sig med "kloka gummor och gubbar". Exempel: "Kvacksalvarna – ett gissel i svenska bygger – den svenska läkarvetenskapen står mycket högt, men allttjämt ha 'kloka gummor' stor kundkrets! Det egna välbefinnandet sätter man utan tvekan på spel, bara det finns en klok gubbe eller gumma i trakten. Är det en outrotlig dragning till det mystiska, eller är det bara ett lättsinnigt slarvande med det dyrbaraste vi har, hälsan . . ." (1941.) – "I de flesta fall bör man se upp med kvacksalvare av båda könen, men i denna artikel skall berättas om en klok kvinna som var något mer än en uppreklamerad helbrägdagörerska, i det hon hjälpte sina lidande medmänniskor och lär ha haft Kungliga Medicinalstyrelsens officiella tillstånd att utöva sin verksamhet – den här kunskapen utnyttjas av andra människor som är nog smarta och intelligenta att kunna bluffa sina medmänniskor. Ibland till ondo och någon enstaka gång till godo." (1946.) I det sistnämnda exemplet varnar man alltså för kvacksalvare med undantag av en speciell "klok gumma" med sanktion, vilket legaliserar hennes förehavanden både för veckotidningen och läsarna.

Under dessa tidigare decennier är veckotidningarnas inställning och attityder till det ockulta betydligt mer kritisk än under 1950-, 60- och 70-talen. Man tillrättalägger och förklarar nämligen fördomar av olika slag. Exempel: "Det påstås att rödhåriga människor är mer opålitliga än andra människor, också att man får vårtor av att röra vid grodor. Men det är fel, liksom så många andra föreställningar och påståenden." (1936.)

Man avslöjar och förklarar också trolletricks och dylikt. Exempel: "Trollkarlar och deras tricks – spiritismen ger oss ännu idag en föreställning om den roll trolleri en gång spelat i mänsklighetens historia. Utan att stämpla alla s.k. andeskådare som medvetna bedragare kan man dock konstatera, att andesynerna ofta varit skickligt framställda spegelreflexer." (1946.)

Betecknande för 1930- och 40-talen kan sägas vara, att det inte gått att finna ett enda positivt uttalande om det ockulta. Det bestående intrycket blir att man snarare försöker hitta motbevis till oförklarliga upplevelser. Uttalanden i stil med "De vidskepliga profetiorna kom emellertid på skam" får anses vara typiska för dessa decennier.

Från 1951 märks en viss förändring. Redaktionerna tar nu inte lika självklart ställning mot det ockulta. Man är mer villig att acceptera fenomen av den här arten. Men man är samtidigt mycket försiktig och tar ogärna på sig ansvaret för artiklarnas innehåll. Denna utveckling blir allt tydligare ju längre fram i tiden vi kommer. Ett vanligt sätt att svära sig fri från allt ansvar är att gömma sig bakom uttryck av typen: "Finns det spökhus? Ja, ni kan ju försöka döma själva" (1961) och "Tro't om ni vill". Det sista uttrycket förekommer osedvanligt ofta. Man överlåter alltså åt läsaren att ta ställning men uppmanar dem på samma gång att verkligen läsa artiklarna. Exempel: "Läs om ert öde i korten och tro't om ni vill" (1956). – "Tänd läslampan och rys, tro't om ni vill. Hur ni än gör, detta är den oförfalskade sanningen om slotts-spökerierna." (1971.)

Ett annat sätt att slippa ifrån ansvaret är att som Allers i dessa fall gömma sig bakom artikelförfattarens namn: "Vad ska ni tro? Fråga inte oss, fråga Tage Sköld!" (1969), – och ur ingressen till "Tages spalt": "Han besvarar i Allers endast frågor av mera allmänt intresse och svarar naturligtvis på eget ansvar – den som tror på honom får tro på honom – de som tvivlar kan dock fortsätta att tvivla" (1971).

Under de senare decennierna börjar man

alltmer använda begrepp såsom vetenskap och forskning i samband med artiklarna. Vetenskapens främsta uppgift tycks för veckopressen vara att legitimera det innehåll som är av övernaturlig art. Exempel: "Nej, stopp nu – inget löst prat! Vetenskapen har gripit sig an med att bekämpa sladder och ryktesspridning – så för framtiden gäller det att hålla tand för tunga." (1951.) Här låter man vetenskapen få en nästan missionerande funktion! Vidare: "Vetenskapen har inte bevisat livet efter döden, men den har inte heller bevisat motsatsen ..." (1971).

En ämneskategori som man inte gärna angriper är de kristet religiösa upplevelserna: mirakel, helbräddagörelser och uppenbarelser. Man uttrycker inte det minsta tvivel om deras sanningshalt. Exempel: "Den gudomliga uppenbarelsen – man kan inte avfärda det som hallucinationer eller sinnessjukdom. Det gudomliga kan uppenbara sig på många sätt och tron är en stor kraft. Visst kan tron hjälpa en människa till hälsa, visst kan en vanlig dödlig få en gudomlig uppenbarelse." (1956.) – "Jag fick uppleva ett under – Gammal kvinna berättar om ett mirakel. Hon botades från sin blindhet genom ett mirakel, genom sin starka gudstro." (1969.)

Eventuella tvivlare bland läsarna bemöts redan i rubrikerna. Exempel: "Underligt? Nej, inte alls, allt är fullt naturligt för henne och de klentrogna tvivel stör henne inte alls." (1971.) Astrid Gilmark, ett av våra mest professionella och populära medier, intar något av ett martyrskap i en rubrik: "Det är dags att sluta håna oss!" (1971). Rubriken kan tolkas som att medierna själva känt av att den allmänna inställningen svängt om och blivit mera positiv.

Allmänt kan man säga att en stor del av materialet, främst från kategori 1 och 2, tycks vara skrivet i rent underhållnings-syfte. Detta är ju inte så märkligt, då denna typ av veckopress har som främsta funktion att underhålla. Artiklar av den här arten är hållna i en lättsam och roande ton och är antagligen ej menade att tas på blodigt allvar. De är i stort sett tämligen harmlösa

företeelser. Exempel: "Och visst är det roligt att känna lagarna för 'chiromantiken', även om man betraktar det som vidskeplighet" (1961). – "Vet ni vilket livstal ni har? Inte! Men det måste man veta, det är viktigt. Vet ni inte hur man gör? Stig Grybe hjälper er så gärna – det är bara att läsa och lära." (1969.)

Veckotidningarna är utan tvivel väl medvetna om att intresset för det ockulta är stort och spekulerar friskt i allehanda variationer inom denna genre. Man behöver knappast betvivla att det är kommersiella intressen som bestämmer utbudet och motiverar uppfinningsrikedomen.

Varför har de ockulta inslagen ökat?
Slutligen skall göras en sammanfattning av undersökningen. Under arbetets gång har vuxit fram reflexioner, tankar och teorier kring möjliga orsakssammanhang och delförklaringar till det kraftigt ökade intresset för det ockulta. De gör inte anspråk på strikt vetenskaplighet, eftersom vi inte behärskar alla sidor av detta komplexa fält, utan får mera ses som diskussionsunderlag.

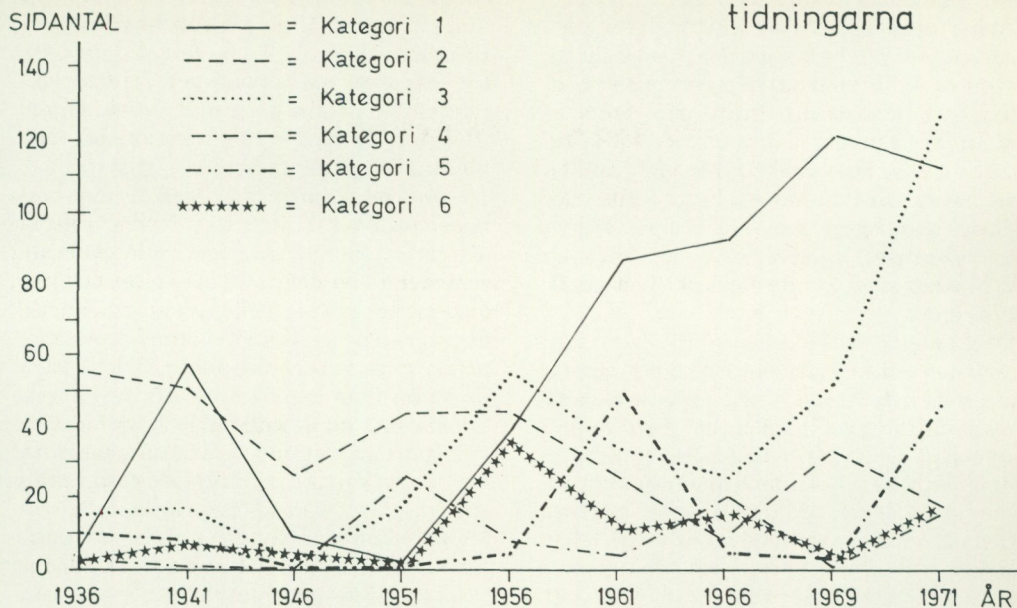
Sammanfattningsvis kan konstateras att de ockulta inslagen i veckopressen har ökat i kvantitet under undersökningsperioden 1936–71. En kraftig svacka finns 1946. Sedan följer en jämn stigning med undantag för 1966 som visade en viss nedgång.

Även förändringar i innehållet kan iakttas, en utveckling från fiktion och exotism av tydlig underhållningskaraktär till artiklar som direkt tar sikte på ockulta fenomen i vår egen tid och miljö.

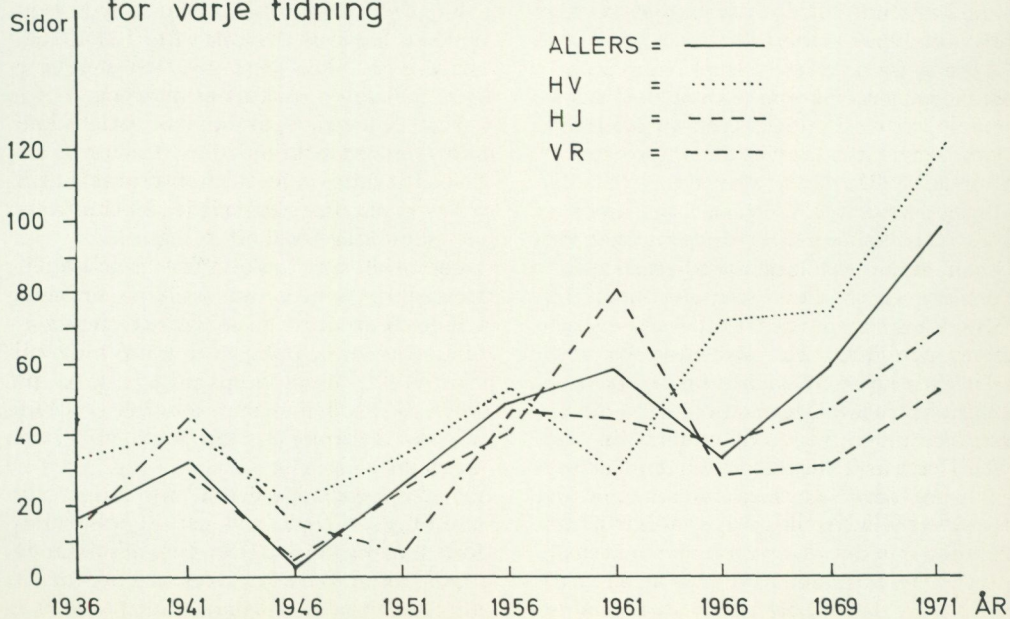
Veckotidningarnas attityd har också förändrats under den undersökta perioden. 1930- och 40-talen präglades av en någorlunda kritisk och skeptisk inställning till det ockulta materialet, medan man på 1950-, 60- och 70-talen inte längre lika självklart tar ställning mot yttringar av det här slaget.

En förklaring till denna utveckling kan vara följande: Veckopressen var ursprungligen starkt medveten om sina folkbildande förpliktelser. Kampen mot skrock har så småningom nästan upphört kring 1950 –

Varje kategoris totala sidantal i de undersökta tidningarna

Totala antalet sidor med ockult material för varje tidning

kanske därför att företeelsen ansågs utrotad. Detta har möjliggjort "den ockulta vågen" i veckopressen – man har gett efter och svarat på intresset från läsekretsen. Samtidigt blir effekten den att man, genom det stora utbudet av ockult material, skapar nya behov hos den del av läsekretsen som tidigare inte varit intresserad av ämnet. Även om denna förklaring skulle vara riktig, så förklarar den inte varför intresset för ockultism blev så stort i början av 1970-talet – det hade ju kunnat komma tidigare.

En möjlig delförklaring till detta kan vara de politiska och ekonomiska konjunkturens inverkan och betydelse för människans behov av eskapism och benägenhet att tro på irrationella företeelser. I det här sammanhanget kan man påminna om socialantropologen Malinowskis kristeori. Den är i korthet: Människan tillgriper magi endast när slumpen och omständigheterna inte är helt under kontroll av kunskap, så som under lågkonjunkturer, ofred och under de stora farsoterna (digerdöden, kolera, etc.). Malinowski anför som belägg resultat från sina fältundersökningar på Trobriandöarna. Han fann att de som har sina boställen vid de inre lagunerna inte brukar magiska riter i samband med fisket, eftersom detta inte innebär några faror i dessa vatten. Däremot använder sig de som lever vid öppna havet av allehanda skyddsriter och avvärjande procedurer, eftersom fisket där är starkt riskfyllt. Den otrygghet man på Trobrianderna upplever i sitt näringsfång kan jämföras med den urbaniserade och industrialiserade världens otrygghet under konjunktursvackor.

Med utgångspunkt från detta resonemang kan det vara intressant att sätta trenderna i vårt siffermaterial i relation till konjunkturutvecklingen 1936–1971. Vi tog kontakt med Konjunkturinstitutet och AMS för att få uppgifter som kunde ligga till grund för en s.k. konjunkturkurva. Det visade sig emellertid vara svårt att få fram en kurva av det slag som hade varit önskvärt eftersom konjunktur inte är en exakt mätbar företeelse. Man rådde oss emeller-

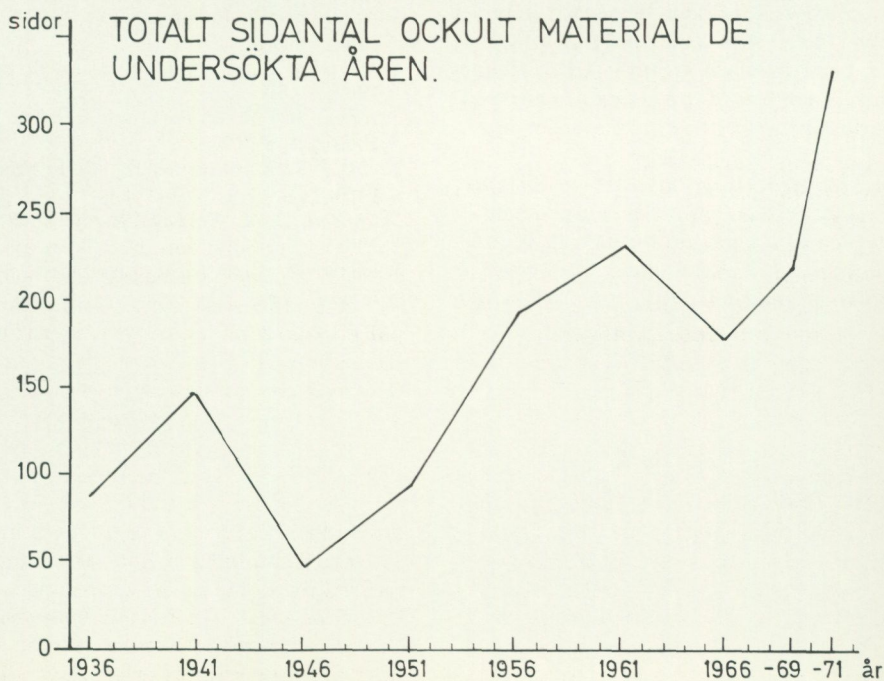
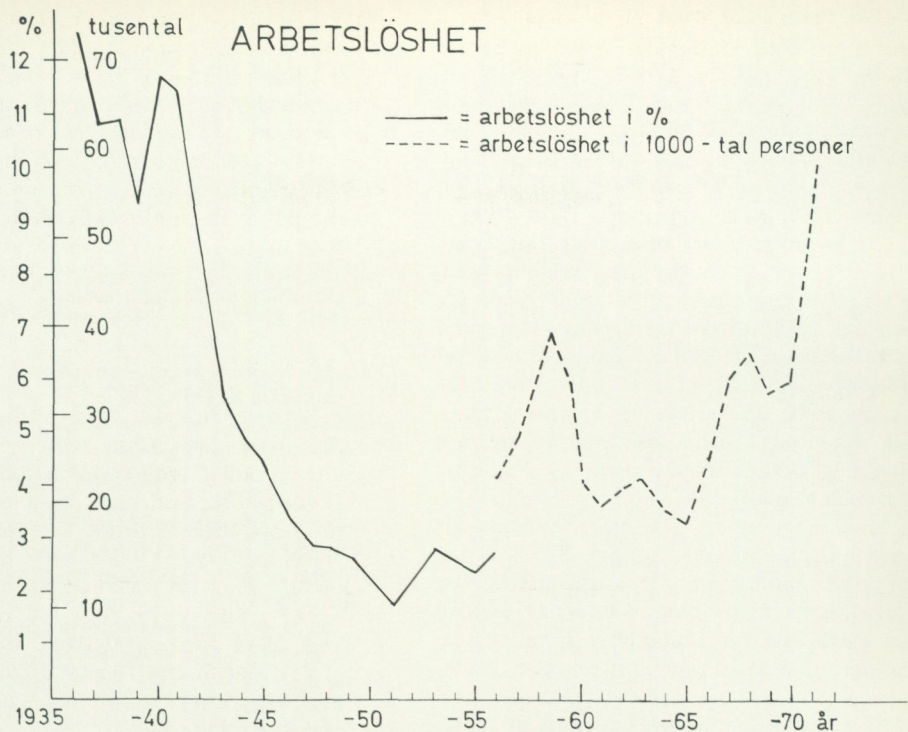
tid på flera håll att använda statistiken över arbetslöshet som mått för konjunkturutvecklingen. Med hjälp av tillgängligt siffermaterial utarbetades ett diagram. Det bör påpekas att underlaget inte är det samma hela tiden på grund av ändring av beräkningsmetod 1956, men detta torde inte ha någon betydelse för vårt syfte.

När konjunkturerna jämförs med vår kurva över det totala sidantalet med ockult material, finner man en inte obetydlig samvariation. Då arbetslösheten är låg, dvs. då det råder högkonjunktur, är också förekomsten av ockult material i veckopressen ringa och vice versa. I detta sammanhang kan det nämnas att den norske forskaren Odd Nordland kom till samma resultat när han undersökte tendensen till verklighetsflykt i veckotidningsnoveller (1973).

Den ekonomiska och sociala otryggheten har givetvis psykiska effekter. Ett inslag i Allers 1941 påpekar detta: "Onda tider äro goda tider för spåyrkets utövare. Sieriska skildrar sina erfarenheter och avslöjar hur hon läser i korten."

Den s.k. ockulta vågen kan också tänkas vara ett utslag av den alienation som många människor tycks känna idag. Stark omflyttning och urbanisering har skapat känslor av otrygghet och främlingskap. Den tydligaste reaktionen på detta är den "gröna vågen", som innebär att människor som har möjlighet därtill söker sig tillbaka till landsbygden. Man kan även anta att vårt allt mer teknokratiska och "krassa" samhälle hos många människor skapar ett behov av tankeflykt till irrationella företeelser, som yttrar sig i en dragning till det övernaturliga och oförklarliga.

Varför har vi fått just den typ av ockultism vi har idag: parapsykologi, spiritism, intresse för häxor, magi etc.? Det man närmast kommer att tänka på är väl den officiella religionens svaga ställning. Den kristna förkunnelsen kan inte längre tillfredsställa alla människors religiösa behov. Religionssociologen Berndt Gustafsson beskrev början av 1970-talet som en tid "då längtan efter religiös erfarenhet växer sig

starkare och starkare men alltför många av en alltför rationalistisk kristendom lämnas utan hjälp och vägledning." Religionen – eller tron på det översinnliga – är alltså enligt honom ett fundamentalt behov som på ett eller annat sätt måste tillgodoses. För en icke-kristen skribent som Torsten Ekbohm i Dagens Nyheter är skillnaden mellan ockultism och religion främst av social art: "Det finns knappast någon anledning att dra en skarp gräns mellan övertro och institutionaliserad religion: I det förra fallet odlas övertro individuellt eller i undanskymda sekter utan social status, i det senare fallet är det fråga om en av samhället accepterad och sanktionerad övertro med hög social status. Skillnaden ligger på det sociala planet."

Modemomentet i den ockulta vågen är inte oviktig i sammanhanget. Ett stort antal yttringar inom den ockulta genren har karaktären av importerade modeföreteelser. Intresset för zenbuddhism och transcendental meditation kan tas som exempel.

Slutligen kan understrykas, att om man i likhet med veckopressen betraktar hela det ockulta fältet som ren underhållning, så kan det naturligtvis ytligt sett verka ofarligt och harmlöst. Men i ett vidare perspektiv är det alarmerande när tendensen ökar.

"Men ytterst är inte ockultismen en sjukdom utan ett symptom. Och sjukdomen är kanske en djupgående social och politisk maktlöshet. I folkhemmets fängelse är ockultismen en fönsterglugg, där många

människors frihetslängtan fladdrar som en innestängd fågel."

Sven Delblanc i Expressen 13 febr. 1973.

Litteratur

- Adorno, T. W., *Minima Moralia*. Frankfurt a.M. 1951.
- Björkhem, J., *Det ockulta problemet*. Sthlm 1939, 4 förkortade uppl. 1970.
- Delblanc, S., "Medier och ockulta så långt ögat når ...", i Expressen 13.2.1973.
- Ekbohm, T., "Den ockulta bokvågen", i Dagens Nyheter 21.12.1972.
- Holmberg, O., *Den osannolika verkligheten*. Sthlm 1968, 2 uppl. 1970.
- Jacobsson, N.-O., *Liv efter döden?* Gbg 1971, 3 rev. uppl. 1973.
- Jahoda, G., *Fördomar, vidskepelse och övertro*. Efterskrift av Berndt Gustafsson. Sthlm 1972.
- Juel, Karin, *Mitt möte med det övernaturliga*. Sthlm 1972.
- Nicolaisen, J., *Primitiva kulturer*. Sthlm 1965.
- Nordland, O., *Ukeblad og samfunn*. Oslo 1973.
- Pauwels, L. & Bergier, J., *Le matin des magiciens*. Paris 1960.
- Ohlmarks, Å., *Nostradamus*. Sthlm 1970.
- Qvarnström, B., *Parapsykologi*. Sthlm 1959, 2 uppl. 1966.
- Schjeldrup, H., *Den dolda människan*. Sthlm 1962.
- Sundén, H., *Religionen och rollerna*. Sthlm 1959, 4 uppl. 1966.
- Thorsen, P., *Människans okända krafter*. Sthlm 1950.
- Tillhagen, C.-H., *Folklig spådomskonst*. Sthlm 1961.
- Wegener, W., *Dansk UFO-Litteratur 1946–1970*. Khvn 1972.

Ordförklaringar

Astrologi

Stjärntydningkonst. Astrologin är ett uttryck för den religiösa tron på himlakropparnas gudom och inverkan på jorden och människolivet. Allt tänkes i minsta detalj bestämt av astrala gudomligheter. Därför kan den som är invigd i stjärnornas teckenspråk om t.ex. himlakropparnas ställning vid en människas födelse förutsäga hennes öde, ställa hennes horoskop.

Chiromantik

Konsten att spå i händer.

ESP

Extra sensory perception ("det sjätte sinnet").

Frenologi

En lära om de olika mentala förmögenheternas lokalisering på hjärnans yta. Enligt frenologin har varje psykisk funktion sitt särskilda organ i hjärnan; dessa organs storlek avspeglas i kraniets form, och man kan därför av skullformen sluta sig till den psykiska konstitutionen.

Klärvoajans

Hos vissa individer ("medier") föregiven förmåga att varsebli föremål utan hjälp av de vanliga sinnerorganen. Klärvoajans räknas till de stora parapsykologiska fenomenen.

Levitation

Parapsykologisk term för föremåls eller människors upplyftande i luften, vilket påstås vara möjligt genom ett medium, vanligen försatt i trancetillstånd.

Parapsykologi

Det utanför den egentliga psykologin liggande forskningsområde som består i utforskning av de s.k. okulta (parapsykologiska) fenomen: tankeöverföring (telepati), fjärrsyn (klärvoajans), borddans och lik-

nande rörelsefenomen (telekinesi), förkroppsligande av avlidnas andar (materialisation) m.m.

Psifenomen

Med "psi", första grekiska bokstaven i psyke och psykologi, menar man den parapsykologiska förmågan överhuvudtaget.

Psykokinesi

En psykisk kraft, oberoende av det fysiskt verkande, ungefär detsamma som telekinesi (se ovan under parapsykologi); efter J. B. Rhine, amerikansk psykolog.

Psykometri

Parapsykologiskt fenomen, innebärande att ett medium vinner kunskap om ett föremåls historia genom att hålla det i handen.

Scientologi

Fenomenologiskt sett är scientologi en religion genom att ha kulthandlingar, trosbekännelse, böner och ett prästerskap med en andlig ledare i centrum. Den fungerar som en psykoterapeutisk frälsningslära.

Telepati

Överföring av tankar, förnimmelser och känslor från en person till en annan under förhållanden som utesluter kända former för förmedling av sinnesintryck.

UFO-fenomen

Unidentified flying objects, samlingsbeteckning för "flygande tefat", ljussken m.m.

Voodoo

Benämning på ett system av magiska föreställningar och riter som är spritt i Västindien och Sydamerika och som bl.a. kännetecknas av ormkult och extatiska offerceremonier.

Summary

From witchdoctors to Readers' Queries

Interest in occult occurrences increased markedly at the beginning of the 1970s. This trend could mainly be noted in the weekly press. Source material for the present essay has been taken from four similar weekly magazines. Every fifth annual volume from 1936 up to and including 1971 has been studied.

The material has been broken down into six different categories: 1. Astrology and other pseudo-sciences. 2. Cultural history and fiction. 3. Actual "unexplainable" experiences. 4. UFO phenomena. 5. Witches, black magic, primitive magic. 6. Informatory articles and parapsychological research.

The occult elements in the weekly press can be seen to have increased in quantity during the investigation period, with the exception of a marked drop in 1946 and a somewhat weaker drop in 1966. Changes in the actual contents can also be observed. The trend is from fiction and exoticism of clearly entertainment character to more informatory articles on occult phenomena in our time and environment. The attitudes adopted in the

weekly press have also changed. The 1930s and 1940s were characterized by a somewhat critical attitude to occult matters but after that, the opposition to manifestations of this type is no longer as clear-cut.

Attempts are made to analyze this trend. One possible part-explanation may be the influence and importance of the political and economic cycles for man's tendency to resort to a belief in irrational phenomena and escapism. This is indicated by the fact that the cyclic curve varies in parallel with the curve showing the quantity of occult material, measured in pages (see page 29). The marked urbanization which has taken place has created an increasing lack of security and an increasing sense of alienation in life. The weak position of official religion may also be a contributory reason.

Finally, it should be noted that if the occult material which is published can be regarded as pure entertainment, as it is by the weekly press, it may appear harmless. But in a broader perspective there is reason for alarm when the trend increases.